

Kőrösi Zsuzsanna

„Itt a magamfajtnak nem fog sok fű nőni”

Meneküléstörténetek 1956 végéről

Magyarország a kommunista hatalomátvételt követően a külföldi utazás lehetősége – sok egyéb mellett – nem számított állampolgári jognak. A hidegháború következményeként az ország szovjet kezdeményezésre 1949-ben szinte hermetikusan elzárta magát a Nyugattól: határsávval, drótkerítéssel, őrtornyokkal, aknákkal és az 5–15 kilométer mélységben járőröző határőrökkel. Az enyhülés jegyében 1956 tavaszán megkezdtek az aknamezők felszámolását, és szeptember közepére lényegében befejezték. Ez természetesen nem jelentette a határ teljes megnyitását, továbbra is ellenőrizték a teljes határszakaszt. A forradalom napjaiban megszűnt a határőrizet, így viszonylag könnyű és veszélytelen volt az átkelés a zöldhatáron. Bár november 4-e után a szovjet csapatok és a magyar határőrök megkezdtek a határ lezárását, a forradalom előtti állapot visszaállítása nem ment máról holnapra, így az ellenőrzés kezdetben laza volt.¹ Napról napra nőtt a népvándorlók száma, a menekülthullám november végén tetőzött. 1956–57 fordulóján kétszázezer ember hagyta el az országot, hogy jobb életet, új hazát keressen.² A kommunista propaganda a kezdeti időkben megbélyegzésükre a disszidens, később a jogellenesen külföldön tartózkodó elnevezést használta. Szinte a Kádár-rendszer végéig tabunak számított a téma. A kelet-nyugati közeledési politika szellemében később már külföldre szakadt hazánkfiaiként emlegették őket. 1989-et követően ismét változott megítélésük, sokféle vélemény, néha igen szélsőséges értékelés él róluk a magyar társadalom tagjai körében.

Dolgozatomban három olyan ember meneküléstörténetét elemzem, akik az 1956-os forradalom bukása után saját elhatározásból elhagyták Magyarországot, hogy másutt folytassák vagy kezdjék újra az életüket, és az 1989 utáni években visszatértek, hogy a megváltozott politikai, gazdasági viszonyok között ismét szülőhazájukban éljenek. Ezek a szövegrészletek az egyenként több száz oldalas élettörténeti interjúk³ viszonylag rövid, ám a teljes narratíván belül kiemelkedő jelentőséggel bíró egységét képezik.⁴

1 Bencsik Péter: *Úti okmányok, utazási lehetőségek és határforgalom a 20. századi Magyarországon*. Regio, 2002. 3. 31–50.

2 A kivándorlások iránya Ausztria, és kisebb mértékben Jugoszlávia érintésével szinte mindig Európa nyugati államaiba (leginkább a Német Szövetségi Köztársaságba, Franciaországba és Svájcba), az amerikai kontinens országaiba (Kanadába és az USA-ba), nemritkán pedig Izraelbe és Ausztráliába mutatott. Lásd Szászi Ferenc: *Adatok a magyar kivándorlás történetéhez, 1945–1989*. Történelmi Szemle, 1993. 35. 3–4. 313–338.

3 Az életútinterjúkat az 1956-os Intézet Oral History Archívum *Repatriáltak* című kutatása keretében készítettem 2005-ben, 2008–2009-ben és 2001-ben. A kutatás módszertani ismertetését lásd Kőrösi Zsuzsanna: *Szabadabb világban életet teremteni. Emigrálás, otthonteremtés, beilleszkedés visszaemlékezések tükrében*. In: Tischler János (szerk.): *Évkönyv XVI. 2009. Kádárizmus: mélyfúrások*. Budapest, 2010, 1956-os Intézet, 141–201.

4 A három szöveget minimális szerkesztéssel közlöm, csupán a menekülés történetéhez nem kapcsolódó asszociációkat, kiszólásokat hagyom ki, és [...] -lel jelölöm. Így az interjúalany beszéd-

Az emlékező az interjú során maga válogat múltjából, maga alkotja meg a történeteit. Olyan eseményeket és élményeket idéz fel, amelyek vele történtek meg, amelyek közvetlen hatással voltak az életére. Az így keletkezett szövegek tehát nem használhatók az eseménytörténet rekonstruálására, hanem a múlt újraalkotásaként értelmezendők; szem előtt tartva, hogy az emlékezés folyamata egyszerre függ az emlékezés külső körülményeitől (pl. mikor és hol valósul meg az emlékezés) és az emlékező szubjektív állapotától (mi a célja az emlékezéssel, hogyan látja jelenét, milyen képet akar magáról bemutatni, milyen pszichés állapotban van etc.)⁵. Ezek az interjúk sajátos szituációban született szubjektív tanúságtételek. Az emlékezés az interjúkészítő, jelen esetben az én megkeresésemre, kérdéseimre indult el, és bármennyire is másodlagos volt a szerepem, a jelenlétemmel, a történetekre adott reakcióimmal én is alakítottam az emlékezést, egy-egy szöveg tehát az interjúalany és az én diskurzusomból jött létre.

Nyilvánvaló, hogy miként nem létezik tipikus életrajz, tipikus meneküléstörténet sem. A személyes emlékezet sokféle változata él a forradalom bukása utáni disszidálásokról is. Az alábbiakban a három visszaemlékezés alapján azt kívánom nyomon követni, hogy ezekben a narratívákban az egyes általánosnak mondható kategóriák miképpen idéződnek fel. Az emlékezők hogyan értékelik a jelenből a múlt történeteit, milyen szerepet tulajdonítanak maguknak a történetben, milyen értelmet adnak múltjuk ezen eseményének.

A történeteket tehát kiemelem az élettörténeti interjúkból: az elindulással, illetve az azt megelőző tépelődés felidézésével kezdődnek, és addig tartanak, amíg az emlékezők a határon való átkelés után eljutnak az első biztonságos állomásra. Mindhárom interjúalany a menekülés történéseit az élettörténet egészére jellemző részletezettségénél bővebben mesélte el, idézte fel akkori emlékeit, érzéseit. Mindegyik szöveg erős érzelmi hatással bír, a sorokból sugárzik a drámaiság. Könnyen hihető történetek keverednek álomszerű képekkel. Kemény tények az érzelmekkel. A félelem, a bizonytalanság, a tanácstalanság, és a végén a megkönnyebbülés. Egyrészt az esemény jelentősége az életúton belül, másrészt a felidézés módja, az emlékek élénksége, kidolgozottsága arra enged következtetni, hogy ezeket a történeteket nem nekem mondták el először.

Közös motívumok

A három visszaemlékező életútjában számos közös motívumot találunk. Mindhárman húszas éveik közepén jártak 1956-ban, és a fővárosban éltek. Kettő polgári családba születtek, a harmadik – mindkét szülője révén – középkori eredetű főnemesi család leszármazottja. Gyermekként jómódban éltek, szüleik nagy háztartást vittek, széles körű társadalmi kapcsolatokat ápoltak. Gondtalan, kiegyensúlyozott, boldog gyerekkort idéztek fel. A szülők mellett nevelőnők gondoskodtak róluk, már ekkor több nyelven beszéltek. A nyarakat vidéki rokonoknál töltötték. Szép emlékeket őriznek ezekről az évekről. Ez a felhőtlen élet egészen 1944-ig, a németek bevonulásáig, illetve a bombázásokig tartott. Ekkor viszont már szemtanúi, elszenvedői voltak a borzalmaknak, majd 1945-ben mindannyiuk számára új élet kezdődött. Az ötvenes évek nehézségeit származásuk okán saját és családjuk sorsá-

stílus, nyelvhasználata nem sérül. Az eredeti, teljes életútinterjúk az 1956-os Intézet Oral History Archívumában kutathatók.

5 Gyáni Gábor: *56-os menekültek emlékező stratégiái*. In: Kanyó Tamás (szerk.): *Emigráció és identitás. 56-os magyar menekültek Svájcban*. Budapest, 2002, L'Harmattan-MTA Kisebbségkutató Intézet, 135–148.; Vö. uő: *Emlékezés és oral history*. In: uő: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Budapest, 2000, Napvilág Kiadó, 128–145.

ban közelről megtapasztalhatták, a Rákosi-rendszer különösen nehéz időszakot jelentett számukra. A család vagyonát elvették, üzletüket államosították, szüleiket B-listázták, letartóztatták, kitelepítették, őket tanulmányaikban akadályozták. Értelemszerűen egyikőjük sem volt az új rendszer híve.

Mindhárom elbeszélés egyszerre képviseli a nagy köztörténeti narratívának megfelelő disszidens jellegzetes történetét, miközben egyediként ábrázolja a menekülést.⁶ Mik ezek a közös, ismétlődő motívumok? Az első ilyen a *menni vagy maradni* kérdése. Az emlékezők élettörténetének egyik legmeghatározóbb eleme, hogy a forradalom leverése után elhagyták Magyarországot; úgy érezték, hogy számukra nincs más megoldás, mint elmenekülni. Identitásukat, emigránstudatukat alapvetően befolyásolta, hogy miért és milyen érzelmi háttérrel hozták meg ezt a döntést. Ahogy a múlt adott pillanatában, a jelen horizontjából is fontos volt számukra ez a kérdés, így mindegyik narratívában kiemelt hangsúlyt kapott. Szükségét érezték, hogy döntésüket indokolják, és ezzel egyben igazolják azt.

Miért kellett elhagyniuk Magyarországot? Mindhárom esetben az érvelésük a diktatúra-szabadság vagy másképpen az üldöztetés–nyugalom dichotómiájára épül. Itt érezhető leginkább, hogy az emlékezők vélhetően igyekeztek megfelelni a köztörténeti narratíva elvárásainak. Arra kényszerültek, hogy elmeneküljenek a megbélyegzés, az üldözés elől; el kellett menniük, ha szabadságban, biztonságban akartak élni. A felidézett érzések mind a vívódásról szólnak, ha különbözőképpen is, de mindegyikőjüket kétségek gyötörték, egyikőjük sem döntött könnyen. Döntésüket azzal magyarázzák, hogy az ötvenes évek politikai viszonyai között nem akartak, illetve nem tudtak volna élni, származásuk okán nem volt előttük perspektíva, sőt újabb üldöztetéstől tartottak. Nem mentek volna el, ha... Csak akkor hozták meg a végső döntést, amikor már végleg elveszett a remény, hogy Magyarországon demokratikus berendezkedés legyen.

Kik segítették őket a menekülés során? A családtagoknak a döntésfolyamatban nyilvánvalóan nagy szerep jutott: az anya, aki menekülésre biztatta gyermekét, vagy a testvér, aki saját menekülésével ösztönözte hűgát. A szökés során segítettek őket barátok, ismerősök, akik a határhoz közeli településen laktak, akiknél megpihentek, akiktől útbaigazítást kaptak. A kalauz, a rendőr, a civilek, akik elbújtatták vagy figyelmeztették őket valamely veszélyre. A „hivatásos” segítők, az embercsempészek fizetség ellenében vállalták, hogy elvezetik őket a határig – ezt nem minden esetben teljesítették. És mindhárom emigráns számíthatott külföldön élő, közvetlen a háború után elmenekült rokonai támogatására. És még egy fontos közös elem: egyik emlékező sem egyedül indult útnak. Az útitárs fontos „kelléke” a történeteknek. Könnyebb egy másik ember társaságában nekivágni az ismeretlennek; van, aki segíthet, van, akinek segíteni kell. Ha átmenetileg is, de a menekülés során egymásra voltak utalva ezek az emberek.

Mindhárom narratívában megjelenik a *népvándorlás motívuma*. A kivándorlás tömeges volt ezekben a hetekben, a kétszáz ezer magyar menekült közül mintegy hetvenezren lépték át a határt Ausztria felé – közöttük voltak interjúalanyaim is. Felidéztek a zsúfolt pályaudvar, a tömött vasúti szerelvény képét, a pánikhangulatot, a rohángalást, a hatalmas tömeget, azt, amint a menekülők százai, ezrei leszálltak a vonatról, hogy kikerüljék az ellenőrzéseket, és gyalogoltak keresztül a földeken a nyugati határ felé.

Közös ezekben a narratívákban az a toposz is, hogy a két országot elválasztó *határ nem egyenes vonalú*, hanem cikcakkos, így a menekülők mindvégig bizonytalanságban voltak, hogy átlépték-e már a határt, esetleg ismét Magyarország területén járnak. Lehet, hogy többször is átmentek a határon Ausztriába, majd visszajöttek?

6 Lutz Niethammer: *Ego-Histoire und andere Erinnerungsversuche*. Wien, 2002, Böhlau Verlag.

A határon való *átkelés* szimbolikus aktusként értelmeződik. Át kell jutni az akadályon, vagyis a folyó, az út, a szántóföld túlsó oldalára, amely elválasztja a múltat a jövőtől, a reménytelenséget a lehetőségektől, a félelemmel teli légkört a biztonságtól. Az átkelés mind fizikailag, mind lelkileg kimerítő aktus volt. Meg kellett küzdeniük a szabadságért. A zord, hideg téli sötétségben órákon át gyalogoltak, miközben rettegetek attól, hogy határ-örökbe, szovjet kiskatonákba ütköznek, akik letartóztatják, lelövik őket.

A hosszú, kimerítő menetelés után végre *fényt* láttak. Mindhárom elbeszélésben a világosság a megmenekülést hozta. Mindhárom interjúalanyomnak sikerült átjutnia Ausztriába. Óriási megkönnyebbülésről számoltak be. Az öröm mellett a mérhetetlen fáradtságot követő nyugodt alvást idézték fel az első szabad óráikból. A jövő továbbra is bizonytalan volt, mégis *ezekből a napokból csak a jóra emlékeztek*; a túloldal, a szabadság földje csupa szép és pozitív emléket hívott elő. Ausztria leegyszerűsített, egyoldalú képekben Magyarország kontrasztjaként jelenik meg. Az emlékek szerint tisztaság, gazdagság, áru-bőség, segítőkézség várta őket.

Egyedi történetek

„Akkor én se maradok”

Andrea 1933-ban Budapesten, tehetős polgárcsaládban született. Apja jogi egyetemet végzett, tisztviselőként dolgozott, majd főispánná nevezték ki egy vidéki nagyvárosba. A szülők „szigorú, józan módon” nevelték őt és a négy évvel idősebb bátyját. Apja 1945 után is a közigazgatásban dolgozott, de „amikor látta, hogy ennek nem lesz jó vége”, a család visszaköltözött a fővárosba. *Andrea* egyházi gimnáziumba járt. Miután 1948 őszén államosították a zárdát, a család úgy döntött, hasznosabb valami gyakorlatias képzést adó iskolába mennie, ezért az iparrajziskolába iratkozott be, amit aztán két év után otthagyni kényszerült. Dolgoznia kellett, selyemfestő, majd irodagépész és adminisztrátor volt. 1952-ben férjhez ment egy gyerekkori barátjához. Nehéz anyagi körülmények között éltek, 1953-ban kislánya született. Férjét a következő évben behívták katonának; nem tudni, miből élt volna meg, ha nem adódik a lehetőség: egy frissen alakult együttes énekesnője lett. Viszonylagos anyagi biztonságot tudott teremteni magának és gyermekének. A férje időközben leszerelt, s bár a házasságuk megromlott, *Andrea* nem akart elválni.

Nem volt politikus alkat, mondhatjuk, hogy fogalma sem volt róla, mi történik az országban: a mindennapi élet nehézségeit saját és a szűkebb-tágabb rokonság sorsában érzékelte, de politikai összefüggésekben nem gondolkodott, a változásokból mit sem érzékelt. A forradalomból csak az eufóriát érezte, a hirtelen támadt szabadság és az összetartozás öröme jutott el hozzá.

Andréát már korábban foglalkoztatta a disszidálás gondolata, és számíthatott külföldön élő rokonai támogatására is. A forradalom leverése után tehát őt is könnyen magával ragadta az általános disszidálási láz, de az utolsó, döntő lökést rajongásig szeretett testvére elmenetele adta meg.

Miután már látszott, hogy fű nem fog teremni, és sajnos ezt a forradalmat eltiporták, akkor kezdődtek a menekülthullámok kifele. Azt mi tudtuk, hogy emberek mennek el, és akkor leültünk megbeszélni Péterrel [bátyja-KZs] meg a férjemmel is, hogy most mi legyen, maradjunk vagy menjünk. A férjem állandóan valami kifogást talált. [...] És én mondtam, hogy én nem akarom, hogy a gyerekem ugyanilyen légkörbe szoruljon, mint amiben itt mi évek óta sínylődünk, és el szeretnék menni, hogy őneki meglegyen a lehetősége egy szabadabb világban életet teremteni magának. [...] A bátyám azt mondta, hogy ő nem megy. Nem megy sehova, mert neki biztos

honvágya lesz. És akkor én is egy kicsit megnyugodtam, hogy akkor talán én se megyek. Szóval úgy vacilláltunk, és tulajdonképpen nem is mentem el egész november végéig. Ami előhozta, hogy mégis elmentem, az az volt, hogy ugye, november 23-án van a születésnapom, és tudtam azt, hogy akkor a bátyám el fog jönni, és azt fogja mondani, hogy „Isten éltessen”. És nem jött [...], és ez nekem nagyon gyanús volt. Tudtam, hogy tűzön-vízen átjönne. És akkor másnap nekiveselkedtem, hogy elmegyek őhozzá. [...] Odaértem a Baross térre, és láttam a szétlőtt lakást, és akkor felrohantam, mint egy órült. Azt hiszem, a második emeleten laktak, és az a lakás épségben volt. Kijött az öregasszony, aki a házvezetónőjük volt még régről. Persze ő ismert engem, és azt mondja, „nekiindult Nyugatnak, nem tudom, hogy hol van, de az biztos, hogy elment”. Mondom, „ez érdekes, hát ezt megbeszéltük, és annyira azt mondta, hogy nem”. Jó, hát igen. De elment Csobánkára, hogy a szüleinket meglátogassa, és hazafele jövet egy cirkáló orosz teherautó elkapta, amin már ültek mások is, foglyok, biztos, kényszermunkára gyűjtögették őket. És akkor azt mondta magában, hogy köszöni szépen, neki elég volt a kényszermunkából, ő ezt még egyszer nem csinálja végig. És az éj leple alatt sikerült neki leugrani a teherautóról anélkül, hogy észrevették volna. Meglapult az árokban, aztán szépen hazagyalogolt, és azt mondta, hogy itt tovább egy percig sem marad.

Szóval ő elment, és akkor én azt mondtam, hogy te jó Isten, akkor én se maradok. Nem volt ez tudatos azelőtt, de ekkor úgy éreztem, hogy akkor én se akarok maradni. Hazamentem, és mondtam a férjemnek, hogy én eldöntöttem, hogy tessék, most menjünk. És – hát mondtam már – állandóan kifogásokat talált. Én azon töprengtem, hogy mit tegyek, én egyedül nem merek a gyerekekkel nekiindulni, meg hát nemcsak az én gyerekek, közös felelősség, és nem merem megszégyesíteni. Pont három és fél éves volt, tehát nem elég nagy ahhoz, hogy kilométereket császkáljon, vagy hogy megértse azt, hogy most kell csöndben lenni, meg akkor beszélhet csak, ha én mondom stb. Arra meg túl nagy, hogy én cipeljem. Mit tudom én, hogy milyen körülmények között leszek, vagy, hogy hol fogok kikötni. És mi van, hogyha lelővik, vagy engem lelőnek ott a határon. Hát nem, szóval ezt nem mertem. Megbeszéltük a férjemmel, és akkor azt mondta, hogy ő elviszi a gyereket vidékre a nagyszülőkhöz, mert ott biztonságban van, aztán visszajön, és akkor esetleg elmehetünk, mert akkor már ő is másképp érzi, ha a gyerek nélkül lesz. De nem tudja, hogy mikor ér vissza, mert hát a közlekedés kiszámíthatatlan volt. És hogyha nem ér vissza három napon belül, akkor felhatalmaz engem, hogy én induljak el. És később – majd csak konszolidálódik a helyzet – normális, legális úton kivisszük külföldre a kislányt. Én ettől megkönnyebbültem, attól kezdve nem féltem nekiógni az útnak. Addig viszont nagyon szorongtam a kislány miatt.

És a szomszéd, Júliának hívták, közölte, hogy ő is menni akar. „Hát – mondom –, jó, akkor menjünk együtt! Gyere velem!” Kivártuk a három napot, és a férjem nem jött, és akkor még egy napot vártunk, és még mindig nem jött. Akkor azt mondtuk, hogy induljunk el, mert november vége volt már, és azt nagyon jól tudtuk, hogy egyre nehezebb lesz átmenni a határon. Nem a hideg miatt, hanem akkor már kezdett szigorodni az ellenőrzés, sokat igazoltattak. [...] Az embercsempészek se voltak már olyan nagyon lelkesek, és egy csomó le is bukott már.

Nagyon fontos dolog volt, hogy mielőtt elindultam, napokig mást se csináltam, mint a várost jártam. És mintha fényképezőgépem lett volna. Tehát az agyamban megvannak azok a képek, amiket láttam és tapasztaltam. Ezt a napokig tartó mászkálást tulajdonképpen tudatosan honvágy ellen követtem el. Borzalmas volt a városkép. Tudatosan mentem olyan helyekre, ahol hullák voltak, meg a fáról lógtak ávós hullák, szemükben volt elnyomva a cigarettavég. Vagy rá volt írva a mellére, hogy áruló, egy papírcetlin. Azt mondtam, hogy ezt a sok szörnyűséget nem akarom elfelejteni. És voltam például a Köztársaság téren. [...] És ott én láttam elszenesedett hullákat! Még most is látom az egyik hullának a kezét például, a lelki szemeim előtt: fehér, puhány kéz volt. Aztán láttam egy csomó fiatal embert rögtönzött ravatalon, úgy az utcán, kis mécsesekkel és virágokkal körülöveve, harcosok lehettek. Ott siratták őket. Meg a szétlőtt házak. Ilyen módon

búcsúzkodtam inkább, de emberektől nem. Először is a szüleimről pontosan tudtam, hogy mit mondanának. Hogy menjek, mert itt fű nem fog teremni, és csak rosszabb lesz a helyzetünk. És hát a fiatal ember menjen, de hogy ők nem akarnának menni. Apám mindig azt mondta, hogy öreg fát nem lehet átültetni, tehát én tudtam azt, hogy ők itt maradnak így is, úgy is.

Azt mondta Júlia, hogy neki vannak Magyaróváron rokonai, igaz, hogy távoli rokonai, de az egy jó kifogás, hogy oda megyünk látogatába, és akkor úgy teszünk, mint aki csak oda megy, és majd ott megpróbálunk valamiféle lehetőséget találni. Nekiindultunk ketten. Elegáns kis félcipőcskében, mert nem akartuk azt a látszatot kelteni, hogy menekülünk, és egy kis szatyorral. Volt nálam egy karton cigaretta, mert hogy legyen mivel lekenyerezni valakit esetleg, meg egy üveg snapsz, pálinka, és azt hiszem, száz forint. Ruha, és fogkefe persze. Cipőm meg nem volt más, csak ez a szép bordó szattyánbőr kis mokaszin. Olyan szép volt! Csináltattam, mintha a fogamat húzták volna, úgy fizettem ki. Tényleg egy isteni cipő volt, de hát nem arra való volt, hogy a határon sárban mászkáljon vele az ember. Mindegy, ez volt. És teveször kabát, télikabát, és egy nadrág és egy pulcsi. Szóval így indultunk neki.

Megyünk a Déli pályaudvarra. És ott megdöbbentő kép tárult elénk: az egész pályaudvar olyan volt, mint egy hangyaboly, a vak is látta, hogy ezek mind menekülni készülnek. Hát, mondom, ennek nem lesz jó vége, mindenkit le fognak fülelni, ez látszik. Izgatottan, hátizsákkal, csizmában, vagy, hogy hívják, bakancsban, és ott bögtek emberek, búcsúzkodtak, és a gyerekeket szedték össze, gyere már stb. Fürtökben lógtak az emberek a vonaton. Mondom, ez nem igaz, hogy képzelik, hogy így fognak átmenni a határon? Tehát mindenki pánikban volt, és mint a patkányok, menekültek a süllődő hajóról. Hát mi beültünk szépen egy vonatra, ami zsúfolásig volt, és Bécs fele ment.

Nem is nagyon beszélünk. Az elején még ott sutyorogtunk egymással, hogy akkor most mit csináljunk, leszálljunk Magyaróváron, vagy mi is menjünk el Hegyeshalomig, de hát azt nem lehet, mert az már határsáv, és ahhoz nincs igazolványunk. És folyton lestük azt, hogy nem jön-e razzia. De jött Győrben, vagy nem tudom, hogy hol, fölszálltak ávósok, és igazoltatták a népet, de olyan sokan voltak, hogy az ember le tudott szállni, és visszaszállt mögöttük. Szóval nem jutottak el hozzánk. [...] Személyink volt. De útlevelük nem volt, akkor ilyet nem adtak. Ha lett volna, akkor nem izgultunk volna, az egy legális dolog lett volna. És megérkeztünk Magyaróvárra, nem mertünk továbbmenni. Hideg volt, köd volt, csöpörgött az eső, sötét volt. És ahogy leszálltunk a vonatról, a tömeg elindult a kijáratok felé. Azt hiszem, két kijárat volt csak a pályaudvarról. És akkor hallottuk, hogy teherautók meg autók ajtóit csapkodják. Mondom, ez razzia, maradjunk csak itt, a lépcső alatt húzzuk meg magunkat, nem fogunk belerohanni a csapdába. Oroszul folyt a nagy ordibálás. [...] És ott lapultunk egy vonat lépcsője alatt leguggolva mindaddig, amíg az utolsó hang el nem ment. Ott reszkettünk. Aztán csönd lett. Mindenki elment, és akkor kezdtünk kászálódni. És egyszer csak látom ám, hogy a fény mögött közeledik felénk egy alak, és csikorgott a csizmája alatt a kavics. Jött szép lassan, komótosan. Már meglátott minket, nincs mese. És egyszer csak megszólalt: „Na, most már előjöhetnek, nincs semmi baj, mindenki elment.” Hát egy kék rendőr volt, egy normális városi rendőr. Azok még akkor rendesek voltak. Azt mondja: „hova akarnak menni?” Mondta Júlia, hogy hova, a címet mutatta neki. „Hú, de szerencséjük van, mert olyan helyen van, hogy nélkülem oda nem találtak volna el. Elkísérem magukat.” El is kísért minket oda, árkon-bokron keresztül, sár és minden volt arra.

Megérkeztünk a rokonokhoz, akik nagyon rendesek voltak, de mondták, hogy ők bizony nem tudják, hogy lehet-e találni még valakit, aki hajlandó minket elvinni, de majd másnap megpróbáljuk. És akkor ott az irgalmatlan hidegben, egy kis keskeny lócán ketten ruhástól, mindenestül próbáltunk aludni az éjszaka. Hát sokat nem aludtunk. Másnap találtunk egy vezetőt, akire mondták, hogy ez egy részeg alak, úgyhogy semmitől se fél, és egy kis pénzért, egy kis pálinkáért mindenre hajlandó. Ez általában úgy ment, hogy reggeltől estig fogadóóra volt, és aki jelentkezett, azt aznap este vitték. És nem volt rajtunk kívül csak két férfi, egy egészen fiatal ember, aki

egy tizennyolc év körüli srác volt, a másik meg egy harminc év körüli kis mitugrász alak, aki állandóan keresztet vetett, annyira be volt gazolva. Mondta, hogy ő suszter, cipész. A másik nem is mondta, hogy ő kicsoda vagy micsoda. Szóval ők ott vártak már órák óta, hogy mások is jöjjenek, de nem jött más, csak mi ketten. Tehát négyen voltunk, és kénytelenek voltunk elfogadni ezt a fickót, mert más nem volt. Ez volt november 28-án, 27-én mentünk el Pestről. Erre tisztán emlékszem. Szóval, nekivágunk. Azt mondta ez a részeg alak, hogy ezzel a cipővel fél kilométert se fogok tudni azon a terepen menni, úgyhogy mindenekelőtt hagyjam ott a cipőt, ő ad nekem egy gumicsizmát. Ez volt az első rossz üzlet, de ettől függetlenül igaza volt. És megállapodtunk a pálinkában meg a cigarettában. És akkor elindultunk. És nem mehettünk többet, talán nyolc kilométernél, amikor faképnél hagyott minket. Magyaróvár határába elvitt minket egy kis folyócska vagy patak mellé – sötét volt, nem láttuk –, ahol a töltés mellett megállt, és azt mondta, hogy ha emellett a töltés mellett megyünk egyenesen végig ebben az irányban, akkor ez az út átvezet minket a határon, úgyhogy ne izguljunk, csak menjünk, mert hát az még odébb van. És fogta magát, szalutált, és elment, kész, jó napot.

Ott álltunk négyen megfürödve a sötétben. Elindultunk, mégpedig úgy, hogy elől ment a fiatalember, akkor jött a Júlia, majd én, és mögöttem a kis suszter. És mentünk, mentünk, mentünk, szó nélkül azon az ösvényszerű izén. Emlékszem, hogy semmi nem mozdult körülöttünk, de nem volt lövöldözés meg ilyesmi, egyszer csak hallottunk valami neszt, és mind a négyen hirtelen lekushadtunk a földhöz közel, hogy Jézus Mária, itt most valami van. Aztán rájöttünk, hogy az eső eleredt, hiszen, amikor lassan elered, az olyan furcsa hang. Borzasztó volt. Na, szóval, mentünk, mentünk, és egyszer csak arra lettünk figyelmesek, hogy nincs folyó. Hát azt valahogy elvesztettük. [...] Nem is azt vettük észre, hogy nincs folyó, hanem azt, hogy inkább egy fás területre kerültünk be, erdő volt, de laza erdő, tehát nem sűrű bozót. Most mit csináljunk, merre menjünk? A messzeségben volt egy fény, és én azt hittem, hogy az talán egy határállomás tornya vagy őrtornya lehet, mert hát mi más lehetne, és annak az irányába mentünk. Gondoltuk magunkban, nyilván akkor ott van a határ is. Aztán kezdtek rakétákat lövöldözni, ilyen fényrakétát, ami nem volt kellemes, mert attól mi nem láttunk többet, se vizet, se semmit, viszont folyton le kellett hasalnunk, mert minket esetleg láthattak. Egy idő múlva ott benn az erdőben megzavarodtunk. Most milyen irányt vegyünk? Kicsit konzultáltunk egymással, és én azt mondtam, hogy én a fény felé megyek, mert más pontom nincs, és ha odaérek az őrtorony mellé, akkor még mindig el lehet kicsit térni, hogy azt elkerüljük. Az ösztönömre hallgattam. Mentünk tovább, nem vitatkoztak. Egyszer csak odaértünk egy műúthoz, ami keresztezett minket. Szent Isten, ez csak nem a bécsi út? Akkor nem nagyon voltak műutak. És mint a csirke vagy a tyúk, amelyiknek okvetlen át kell mennie az út másik oldalára, mert itt nem érzi magát biztonságban, még akkor is, hogyha lehet, hogy pont akkor ütik el, azt mondtuk, hogy itt át kéne menni, mert most nincs tovább. És át is mentünk, és nem volt ott egy lélek, egy madár se, semmi se. Szóval kísérteties volt! Átmentünk, és akkor ott továbbra is egy ilyen kis erdős terület volt. Egyszer csak odaértünk egy olyan területre, amely senki földje lehetett, mert azon nem volt se fa, se fű, se bokor, semmi, hanem egy mélyszántott terület volt. Talán a határsáv volt. Bár jó volt, hogy volt a csizma, de abban menni iszonyatos volt. Nehéz, kilós koloncokat húzni! Szegény Júlia akkor már teljesen magánkiüöl volt, ki tudja, hogy hány órája gyalogoltunk, és ő már nem volt olyan fiatal, ötven év körül lehetett. És akkor én húzkodtam, mert le akart ülni, és azt mondta, hogy ő most már tovább nem megy, őt nem érdekli semmi, nagyon fáradt. Mondtam, hogyha idáig eljöttünk, ne adja fel. Húzkodtam, toltam, vontam, mindent csináltam vele, a két fiú meg ment a fenébe. Egyébként a suszter, valahányszor hátranéztem, mindig keresztet vetett. Állandóan be volt gazolva. És akkor valahogy áttornásztuk magunkat ezen a területen. Még mindig pirkadat előtt voltunk. Este hatkor indultunk el, és ez reggel öt óra körül lehetett. És akkor megláttunk valamit mozogni, gondoltuk, hogy zászló lehet, de a színét nem tudtuk kivenni, csak azt láttam, hogy sötét, világos, sötét. Hát az lehetett osztrák, lehetett magyar, mindenféle más is. Közben

meg rémálmaim voltak, hogy tulajdonképpen a határ nem ilyen nyílegyenes, amin átsétálunk, és még az is lehet, hogy oda-vissza sétálgatunk, mert annyira eltévedtünk. Szóval meregettük a szemünket, mert nem láttuk, hogy milyen színű az a zászló. Aztán azon a területen is átcsőrtettünk. Akkor megint bejutottunk egy fás területre, ott aztán azt mondtuk, hogy muszáj pihenni, nem bírjuk tovább. Nem tudtuk, hogy hol vagyunk, de reméltük, hogy már Ausztriában. És ott úgy, ahogy voltam, a hideg, félig fagyott földön ledőltem egy fa tövében, és azonmód elaludtam. Iszonyúan ki voltunk merülve. Arra ébredtem, rettenetes szívdobogás kellős közepette, hogy valami óriási szárnycsapkodás van mellettem. Biztos egy fácán volt. Lehet, hogy ő jobban félt tőlünk, mint mi tőle, de mi is rettenetesen megijedtünk. Amikor felriadtunk, akkor már lehetett valamit látni, tehát már világos volt. Egy órácskát azért aludtunk. Volt egy kis patakszerűség. És gondoltunk, hogy ez ugyanaz a patak-e, vagy nem ugyanaz, ez honnan hova folyik. És akkor találtunk egy kupac kilótt puskatöltényt, vagy hogy hívják azokat. És akkor azt próbáltam nézni, hogy azon milyen írás van, milyen nyelven. De ezzel se mentem semmire. Aztán arra is rájöttünk, tulajdonképpen utólag, hogy amit én őrtoronynak néztem, az a hold volt. Elég sokáig tartott volna, hogy megkerüljük. Még röhögünk is ezen. Továbbmentünk egy kicsit, és akkor láttam, hogy van ott egy olyan völgszerű dolog, és ott van egy ház, és füstölög a kéménye.

Azt mondták, hogy én tudok németül, és hogy nekem kell odamenni és bekopogtatni. Persze – mondtam –, honnan gondolják, hogy tudok németül, az régen volt, amikor én tudtam németül. Hát jó, tudok köszönni. Arról nem beszélve, hogy arról sem vagyok meggyőződve, osztrákok-e. Mi van, hogyha magyarok laknak ott? Akkor is ötven-ötven százalék a lehetőség, hogy nem árul be. Mondjuk, egy ilyen határ menti parasztember talán csak nem árul el. Hát jó, odavánszorogtam valahogy. Úgy néztem ki, mint egy disznó: sárosan, piszkosan, hulla fáradtan. Szóval nem lehetett azt megjátszani, hogy kérem, én csak éppen a reggeli sétámat végzem, üdülésen vagyok. Bekopogtam, németül köszöntem, ők meg jó ízes magyarsággal válaszoltak. Azt hiszem, látták, hogy halálra váltam tőle, és akkor mondták, hogy bocsánat, ez már osztrák falu, de ők tudnak magyarul is. És akkor aztán intettem, és jöttek a többiek is.

Ezek olyan angyali emberek voltak! Először is fantasztikus volt, hogy egy meleg, tiszta konyhában rögtön kaptunk meleg vizet, hogy kicsit megmosakodhassunk, és kávét hoztak meg vajás zsemlet. Soha az életben nem felejttem el annak a zsemlének az ízét! Irtó kedvesek voltak, a háziasszony mindent megtett értünk. A férfi elment egy traktorért, ráültetett minket, és mondta, hogy most elvisz a legközelebbi faluba, mert ez csak egy tanya volt, tényleg nagyon határ menti. A faluban viszont van egy gyűjtő iskola. Akkor aztán ordibáltunk, hogy szabadok vagyunk, meg mit tudom én, mit. Nagy ünnepelés volt.

Bevitt minket a farmer egy iskolába, ahol a tornaterem át lett alakítva menekültek számára. Ott volt egy csomó szalmazsák egymás mellett szorosan, én nem is tudom, talán harminc ember elfért legalább. Úgy ki voltunk merülve, hogy én nem is tudom, a többiekkel mi történt, de én gumicsizmástól, kabátostól, mindenestől lerogytam egy szalmazsákra, és ott aludtam, ami belefért. A legkomikusabb az egészben, hogy tulajdonképpen nem tudom, nem emlékszem a falunak a nevére. [...]

Ugye, reggel feküdtünk le, és aludtunk, aludtunk, aludtunk. Hallottam olyan mocorgást, hogy jöttek új emberek, meg valaki rosszul lett a közvetlen szomszédságomban, és hányt szegény. Gondolom, hogy mindenkinek nehéz volt az útja. Másnap összegyűjtötték minket, és mondták, hogy akkor ki hova akar menni. Akkor én rájöttem arra, hogy tulajdonképpen hiába van nekem rokonom kint, fogalmam nincs a címükről, semmit nem tudok. Nincs nálam semmi, ott állok megfűrödve. És akkor feltettek minket egy autóbuszra, több autóbuszra is, és elindultunk Bécs felé. Nem volt ám az messze, szóval nem sokáig tartott az út, csak azt tudom, hogy néztem ki az ablakon, és nem hittem a szememnek, hogy az, mint a kis ékszerdoboz, olyan, az itteni kosz, piszok és nyomorúság után, mert akkor sajnos az volt Magyarországon. Teli virággal, gyönyörű szép kis tiszta házak, és az utak is tiszták, enni lehetett volna rajtuk. Nem tudom leírni azt az

érzést. Az ember akkor jött rá, hogy egy civilizált világba került, és szabadság van, és senki nem fogja bebörtönözni stb. Ahhoz képest, hogy az ember teljes bizonytalanságban volt, eufórikus volt a hangulatom. És akkor megálltunk Bécsben, hogy keresünk egy lágert, ahol van hely, oda beraknak minket, és majd onnan ki-ki a saját módján megtalálja az útját. De nem volt egy talp-alatnyi hely se semelyik bécsi lágerban, s akkor közölték, hogy megyünk tovább. Azt mondták, hogy menjünk az állomásra. A vonatállomáson bevaagoníroztak, szóval fölszállunk egy vonatra, amely el fog indulni majd abba az irányba, amerre esetleg találunk valami osztrák lágert, ahol magyar menekültek vannak. Azt hittük, hogy majd nem olyan nagyon messzire visznek, és találunk helyet. De nem találtunk! Úgyhogy, egy napot és egy éjszakát utaztunk ülve a vonaton. Időnként megállt a vonat, akkor intézkedtek, majd visszajöttek azzal, hogy itt sincs hely, ott sincs hely. Sokan voltunk, de nem ismertem őket. Gyerekek, felnőttek, szóval válogatás nélkül, férfiak, nők. Végén a német határhoz közel megálltunk. Tehát iszonyú messze, a lehető legmesszebb – úgy hívták azt a helyet, hogy Ried, arra emlékszem. Ott azt mondták, hogy van még hely. Az egy óriási nagy láger volt, kilencszáz személyes láger.

Ebben a történetben – lévén női narratíva – sajátos női aspektusok jelennek meg: a kishűg, a feleség, az anya, a csinos fiatalasszony nézőpontja. Andrea – visszaemlékezése szerint – egészen addig, amíg meg nem hozta a döntést, hogy elhagyja az országot, az étellel sodródó, céltudat nélküli, könnyen befolyásolható nő volt. Az interjú során többnyire alárendelt szerepekben jelenítette meg magát. Férjhez meneteléig szülei döntöttek helyette, illetve bátyja befolyása alatt állt, majd férjéhez alkalmazkodott, akitől – hiába romlott meg a viszonyuk – nem akart elválni. Aztán bátyja váratlan menekülését követően – még mindig hozzá igazodva – magához ragadta a kezdeményezést: eldöntötte, disszidál ő is. És itt jut szóhoz az emlékekben az anya, aki gyermekének szabadabb, szebb jövőt álmódott, de egyben aggódott a kicsi biztonságáért, és nem merte vállalni, hogy magával vigye őt a veszélyes útra. Kétségek gyötörték, félt a bizonytalan jövőtől, de végül is úgy határozott, hogy férjét, gyermekét hátrahagyva útnak indul.

A búcsúzás igazán különös módjáról számolt be. A joggal feltételezhető honvágy ellen előre felvértezte magát: az indulás előtti napokban járta a várost, kereste a borzalmakat, azzal a céllal, hogy minél szörnyűbb kép maradjon benne arról a városról, Budapestről, amelyet elhagyni készült. Rögzítette a felkavaró képeket, amelyeket beszélgetésünk során nagy átéléssel hívott elő. A felidézett képek közé a november végi budapesti helyszínekre a korábbi, október végi és november eleji események képeit vegyíti. Itt a forradalommal kapcsolatos negatív toposzok jönnek elő a narratívában. A Köztársaság téri lincselés szörnyűségei – pl. a fáról lógó megbecstelenített hullák – olyan elementáris erővel élnek Andreaiban (is), hogy önkéntelenül ezeket sorolja, amikor elmenetele igazolásaképpen a negatívumokat gyűjti egybe. Abban biztosak lehetünk, hogy november végén a holttestek már nem voltak ott.

Míg a férfiak praktikus (meleg, kényelmes) ruházatot választottak a meneküléshez, addig ő, a csinos fiatal nő „elegáns szattyánbőr félcipőcskét” és teveszőr kabátot vett fel. A történet felidézése közben Andrea is érzett ebben némi abszurditást, ezért rögtön meg is magyarázta választását: öltözetével azt akarta jelezni, hogy csak egy rövid, kényelmes utazásra indult el. Valóban szükség volt álcázásra, nemcsak az emigrálási szándék miatt, hanem azért is, mert a határsáv tiltott volt az átlagember számára, oda csak külön engedéllyel utazhattak, és csak azok, akik ott éltek, illetve akik velük rokonságban voltak. De Andrea történetében ennél árnyaltabb a kép. Az a mokaszin szimbóluma mindannak, ami a múltban az övé volt vagy lehetett volna, és aminek megszerzése számára fontos volt.

Minden menekülő részletesen jelenítette meg a határon átkelés eseményeit, körülményeit, azzal kapcsolatos érzéseit, hiszen az életük egyik kiemelkedő állomásáról beszéltek.

Ám Andrea esetében nemcsak arról van szó, hogy a disszidálással az élete, a lehetőségei változtak meg, hanem az út során előálló kihívások egy új szerepkörbe kényszerítették őt. Ő maga is változáson ment át. A menekülés során irányítói szerepbe került, amikor a részeg embercsempész ahelyett, hogy átkísérte volna őket az ismeretlen, veszélyeket rejtő határsávon, a város szélén cserbenhagyta őket. Ekkor Andrea kezébe vette sorsa irányításiát. Ő vezette át a kis csapatot a szabad világba.

Hatalmas megkönnyebbülés és öröm a kimerítő út végén. Az osztrákok szeretettel fogadták őket. A gondozott, tiszta környezet a civilizáltságot jelenti Andrea számára, ahol nem kell tartani semmi olyantól, ami elől menekülni kényszerültek. A virágos, tiszta osztrák falvak toposza idéződik itt fel.

Andrea két hetet töltött menekülttáborban, majd Bécsben és Genfben élt néhány hónapot. 1958-ban Párizsba utazott, rokonoknál, barátoknál lakott, illetve Franciaország és Svájc között ingázott, alkalmi munkákból élt. Közben többször kért az USA-ba beutazási engedélyt, amit csak 1961-ben kapott meg. Ekkor New Yorkba utazott, ott telepedett le, de élt a keleti és a nyugati parton is. Lányát csak 1966-ban tudta magához venni, miután megkapta az amerikai állampolgárságot. Andrea mindvégig a textilszakmában dolgozott. 1982-ben férjhez ment, Kanadába költözött. 1996-ban hazatelepült, azóta Budapesten él.

„Én idevaló vagyok”

Pista 1933-ban született Budapesten, mindkét ágon neves katolikus főnemesi család leszármazottja. Szülei 1934-ben elváltak, anyjával nagyanyja házába, a Budai Várba költöztek, és a háború végéig ott laktak. Anyja sikeres üzletasszony volt: divatszalon nyitott. „Szabadelvűség és németellenesség” léghőre uralkodott a házban. 1944-ben már „össze volt csomagolva”, hogy követik a rokonokat, akik Nyugatra menekültek, de végül anyja úgy döntött, ők maradnak. Apja a szüleivel és húga családjával Ausztriába ment, és ott telepedtek le. Pista élete 1949 tavaszán vett nagy fordulatot, amikor a gimnáziumból mint „osztályellenséget” eltanácsolták (a hatodik osztályos vizsgákat magánúton tette le, a hetedik osztályt, az 1949/50-es tanévben egy másik gimnáziumban sikerült befejeznie), és ezzel Magyarországon véget is értek tanulmányai. Anyját, a grófnőt 1950 végén – miután tavasszal az üzletét államosították – letartóztatták, internálták (gyapotföldön dolgozott), aztán kitelepítették, és csak 1953-ban térhetett haza. Pista 1951 nyarán, hogy eltűnjön a kitelepítést végzők szeme elől, Kazincbarcikára ment „a szocialista békeművet építeni”. Ám 1953 őszén utolérte a besorozás, majd két év katonai szolgálat után letartóztatták, és a katonai bíróság két év szabadságvesztésre ítélte. 1956. január elején a várpalotai munkatáborba került, a bányában dolgozott. Onnan Herendre vitték, ahol az új tábor megépítése volt a feladatuk.

A politika gyerekkora óta érdekelte, rendszeresen olvasott újságot, követte a fejleményeket, amíg lehetősége volt rá. Mivel a munkatáborokban el volt zárva a külvilágtól, a politikai történésekről legfeljebb sejtése lehetett. 1956 szeptemberében Pécsre került, és itt már szerzett némi benyomást az enyhülésről. 1956. november 2-án a Baranya Megyei Forradalmi Munkástanács közreműködésével szabadult a városi börtönből, és másnap hajnalban a munkástanács teherautóján érkezett Pestre. Huszonhárom éves volt ekkor. Nyomban magával ragadta a várost elárasztó felszabadult hangulat („lesz egy normális demokratikus Magyarország”), ő is reménykedett a győzelemben. A szovjetek bevonulását követően viszont arra jutott, hogy nem akar tovább ebben a rendszerben élni. November végén édesanyjával – aki nem akart örökre elszakadni fiától – együtt elhagyta az országot.

November második felére már nagyon nyilvánvaló volt, hogy itt a magamfajtnak nem fog sok fű nőni. [...] Magyar okmányom nincs, bejelentőlapom nincs, mert mikor bevonultam, ugye minden okmányt elvettek tőlem. Addigra már bevezették a személyazonosságát. Mikor bevonultam, még nem volt személyazonosságom.⁷ Volt katonai igazolványom, de azt elvették, mikor letartóztattak. Úgyhogy itt ültem minden személyi okmány nélkül, ami sosem jó, és abban a helyzetben pláne nem volt jó. És akkor nincs mese, ki kell menni. El kell hagyni ezt az országot. [...]

Nem jött könnyen [a döntés – kzs]! Nem jött könnyen, én nem akartam menni, de akkor muszáj volt. Én idevaló vagyok, és mindig annak éreztem magam. Szóval, én mindig szerettem volna utazni, úgy utazni, hogy megnézem Rómát, Párizst vagy Londont, aztán visszajövök. De elköltözni, az sosem volt a célom... De hát akkor muszáj volt. [...] Harmadikán nem akartam volna elmenni, de eddigre már muszáj volt.

Édesanyám azt mondja: „Nincs mese. Ha te most elmész, és én itt maradok, akkor soha többé az életben nem látjuk egymást.” Ugye, ’56 novemberében úgy nézett ki, hogy itt aztán lesz olyan vasfüggöny, hogy ami ’56 előtt volt, az átjáróház volt ahhoz képest. Nem volt mese, ha én itt még lézengek egy kicsit, akkor előbb-utóbb visszavisznek, és még rám nyomnak valamit. Tehát ez kényszer volt, nem azért mentem, mert akartam: azért mentem, mert kellett. Ugye, ha úgy alakultak volna a dolgok, ahogy ’56. november 3-án hittem, akkor soha eszembe nem jutott volna elhagyni az országot. Miért? Hát én idevaló vagyok, és mindig annak éreztem magam. [...]

Egy szép reggelen beültünk a Keletiben egy ott vesztegelő vonatba, mert ismert volt, mindenki tudta, hogy a vasutások minden fővonalon napi egy vonatot indítanak. És volt egy vonat, ami ment Győr–Hegyeshalom felé. Tudtuk, hogy azzal a határon nem fogunk átmenni, de legalább a határ közelébe jussunk el. Nem voltunk egyedül, zsúfolt volt a vonat.

Volt nekem – a negyven-ötvenes években mindenütt lehetett kapni – egy kimustrált, második háborús, gondolom, talán angol vagy amerikai, gázálarctáskám. Nagyon praktikus volt, hosszú szíjjal. Az volt az összes poggyászom, abban volt fogkefe, miegymás, egy pizsama és egy üveg vodka. Vodka azért, mert nincs a világon az a szovjet katona, aki nem akar vodkát inni. És ha az ember véletlenül belefut egy szovjet járőrbe, és azokat megajándékozza egy palack vodkával, akkor talán hátat fordít, amíg megissza, és hagyja, hogy az ember tovább menjen. Ez volt az elképzelésünk.

Pontosan emlékszem, téli hideg idő volt. Olyan szürke, mint ma, de hidegebb. És idővel jött egy mozdony, és akkor rákapcsolták, és zötyögött és zötyögött. Valahol Győr után megállt a vonat egy sorompónál, és jött a kalauz, végigjött a vonaton, és azt mondja, hogy „figyelmeztetek mindenkit, hogy Magyaróváron a szovjetek ellenőrzik a személyi igazolványokat, tessék azokat előkészíteni” – és ment a következő vagonba. És mire odaért, már ebből a vagonból is, mint mindegyikből, az utasok többsége szedte a cökmőjét, és szállt ki. Az utasok többsége dehogyan akart szovjet ellenőrzést, hiszen a határ felé tartott! Mi is kiszálltunk, lepottyantunk, ott elég magas volt a töltés. Ott álltunk. Idővel a vonat fittyentett, és továbbment. Kelet-nyugat irányú út, hát nyugati irányba nekivágtunk. Mire besötétedett, eljutottunk Jánossomorjáig. Azt hiszem, így hívták azt a határ menti falut. És furcsa, hogy egyáltalán nem tudom, hogy hogyan történt, pedig már gondolkoztam ezen sokat, de kikötöttünk egy szénapadláson. És mások is kikötöttek ott. A gazda mondta, »hogy csak maradjanak itten későbbig, és majd lesz, aki elvezeti magukat a határra«. Az ember ott ült, és remélte, hogy a gazda becsületes és igazat mond.

Tényleg valamikor, nem tudom, hánykor, jó késő éjjel megjelent két fiatalember – vagy nem olyan fiatal, mai szemmel biztos fiatalok, de akkori szemmel talán nem –, és a hátsó udvaron át kivezettek a faluból. És akkor végig utak és földutak, aztán földek, gőzekezántás. Meg volt fagyva szerencsére. Mert egy nem megfagyott szántáson sötétben baktatni nem kellemes, mert az sáros.

7 A személyi igazolványt 1954-ben vezették be a 16. életévüket betöltő magyar állampolgárok körében.

Ez meg volt fagyva, és kemény volt. És tiszta volt az ég, mert a csillagokat lehetett látni, és folyton néztem, hogy tényleg, mi most valóban Nyugat felé megyünk, hogy Sarkcsillag, satöbbi, körülbelül tudtam tájékozódni. Hála a cserkészeknek! És akkor mentünk, mentünk, mentünk. És egyszer csak megálltunk, és azt mondják nekünk ezek, akik kísérték, hogy „na, hát most itt vagyunk a határon”. Azt tudtuk, hogy már korábban fölszedték az aknákat. Ez a veszély már nem volt.

És akkor jött az a bizonyos, hogy itt ez egy olyan beszögellő osztrák terület, aminek a csúcán vagyunk. Tehát se jobbra, se balra ne térjünk le, mert visszajutunk Magyarországra. És ez igen érdekes, ez olyan nagyon elterjedt toposz, hogy nagyon sok menekültnek a történetében benne van ez. És hát nem létezik, hogy ennyi ilyen beszögellés lett volna a határon. De valahogy ez mindenkinek a történetében, vagy a legtöbbében ott van.

Elég az hozzá, odaadtunk nekik, ami volt nálunk forint meg miegymás, ők elbúcsúztak, és eltűntek. Mi meg továbbmentünk. Én a csillagokkal próbáltam tartani az irányt, egyenesen Nyugatnak, remélve, hogy jól csináljuk. A többiek, nem tudom, hogy jobbra vagy balra, de úgy elszoródtak a sötétben, aztán hamarosan már nem lehetett látni őket. Mi édesanyámmal baktatunk tovább. És végül is egy úthoz értünk, így merőlegesen. Na, most mit csinálunk? Lehetőség, hogy megyünk balra az úton, megyünk jobbra az úton, vagy megyünk még egy kicsit egyenesen, mert nem tudjuk, hogy hol vagyunk. És eközben megjelenik észak felől egy autó. Mi csak a lámpáját látjuk. És a lámpafényben mi ott vagyunk hirtelen, és megáll az autó. [...] Kinyílik az ajtó, és kiszáll belőle egy magyar rendőr! Először egy civil száll ki, aztán egy rendőr. Na, mondom, hát most tényleg jó helyen vagyunk, ezek itten...

Szó sincs róla, a rendőr egész egyszerűen egyenruhában lépte át a határt, és úgy volt még a kocsiiban. Kiderült, hogy ez egy belga kocsis, a civil egy belga, és ő a határ mellett, már az osztrák úton föl-alázik a kocsijával, összeszedi a menekülteket. Hát ő jött segíteni!

Tudtunk vele érintkezni, mert franciául szóba lehetett vele állni. Ausztriában vagyunk, és minden jó. Ülünk be, és ő megy tovább. Ők mennek le Andauba, mert ott van egy befogadó központ. De hát azt is megtudtuk, hogy aki ott bejelentkezik, azt aztán összeírják, és viszik egy táborba valahova. És hát egymásra néztünk édesanyámmal, és mondtuk: szó sincs róla, nekünk elégünk volt a táborokból. Kiderült, hogy a belgák ezt éjjel csinálják, aztán hajnalban vagy kora reggel mennek vissza Bécsbe, ahol meg vannak szállva. Mire beértünk Andauba, már megbeszéltük, hogy ő még csinál egy pár ilyen utat föl-le, de majd összeszed bennünket itt, és fölvisz Bécsbe. Mert Bécs már nem probléma, ott nyüzsögnek a rokonok.

Szóval, így is lett. Andauban hagytuk, hogy egy forró kávét meg valamit adjanak, de gondosan elkerültük a bejelentkezést. Olyan káosz volt ott, nem figyelték, hogy ki az, aki már bejelentkezett, ki nem. Reggel a belga föl is vitt Bécsbe, és akkor becsöngettünk a rokonokhoz, akik ott laktak a Városháza mögött. Akkor még házmesterek voltak mindenütt, kizargattuk őt. És mondtuk: bocsnát, nem tudunk neki borraivalót adni, mert nincs nálunk semmi helyi pénz, most érkezünk Magyarországról. Azt mondja: nem baj, tessék csak fölmenni. Fölvitt.

Nagy örömmel fogadtak: na, hát itt vagytok végre! És ott szépen betelepedtünk, kaptunk reggelit, forró fürdő, satöbbi, satöbbi. És aznap este az Alexander bácsi elvitt a Filharmonikusokhoz egy Brahms Német requiemre. Azt mondja: van jegyem, akarsz jönni? – Mondom: „hogyne, imádom a zenét!” Bevallom, hogy én nagyrészt átaludtam Brahmsot. Szép zene, de nagyrészt átaludtam. Nem kellett volna aznap este hangversenyre menni. Brahmsot végigaludtam, pedig napközben is aludtam, biztos. Fáradtak voltunk, elképzelhetetlen, hogy nem, mert egyrészt hosszú nap és éjjel volt, és azért mégis izgalom.

Furcsa, de már nem tudom a napot. A legtöbb ember pontosan emlékszik. Én nem emlékszem, melyik napon kötöttünk ki Bécsben. Amint már ott voltunk az atyafiaknál, beköltözve, akkor el lehetett intézni, hogy nem kellett táborba mennünk, hanem ott maradhattunk mint menekültek. Kaptam egy szép kis szürke papírt, keménypapíron egy személyazonosságát mint menekült. Ezzel volt egy okmányom, hogy itt vagyok, mint menekült. [...]

Az egyik ilyen nagy benyomás az volt, hogy a zöldéséges előtt halomban állt a banán meg a narancs meg a citrom. Itthon abban az időben ilyen nem volt. Ez csak ott úgy állt, mint az alma vagy a körte, mint most itt, a piacon. A másik, hogy a nagybátyám felesége valamit mondott arról, hogy vannak ezek a kitűnő mosóporok. Az se volt még nálunk, itt szappanpehely volt, vagy szappannal mostak. És azt mondja, olyan csodálatos, hogy ezek milyen jól mosnak. Ez akkor már mindennapi dolog volt ott, de itt még nem is tudtunk róla, hogy van. Ezekre úgy emlékszem, mint bécsi emlékek, a kontraszt miatt.

Pista néhány hét elteltével sok más továbbtanulni vágyó magyar menekülttel együtt Bécsből Angliába repült. 1957 januárjában megkezdte egyetemi tanulmányait Cambridge-ben. Londonban telepedett le, angol nőt vett feleségül, két gyermekük született. Piackutatóként, majd rendszerszervező szaktanácsadóként dolgozott, komoly szakmai sikereket ért el. Miután felesége meghalt, 2000-ben végleg hazatelepült.

E szerint a narratíva szerint Pista elmenetele racionális döntés eredménye volt, de a történetmeséléskor az érzelmi háttéréről is hosszan beszélt. Nehezen határozta el magát, csakis a börtön fenyegető közelsége kényszerítette arra, hogy elhagyja hazáját. Származása okán a forradalom bukását követően semmi jóra nem számíthatott. Joggal félt a börtöntől, illetve attól, hogy az elkövetkező időszakban a hatalom neki csupán minimális életteret enged majd. A szabadságot választotta. Édesanyja, aki még 1945-ben nem akarta elhagyni Magyarországot, most magától értetődő módon követte fiát.

Pista önazonosságának meghatározó alapja nemzeti identitása, magyarsága. Élettörténeti narratívájában csak itt, a menekülés motivációi kapcsán beszélt erről. Fontosnak érezte kihangsúlyozni, hogy ő Magyarországhoz tartozik, de a szovjet csapatok jelenléte és az elmúlt évek tapasztalatai miatt el kellett hagynia hazáját.

Az elbeszélésben több reflexiót is találunk arra nézvést, hogy milyen emlékeket őrzött meg ezekből a napokból. „Pontosan emlékszik” arra, milyen idő volt aznap, semmi kétség sem merül fel benne ezzel kapcsolatban. Viszont fontosnak érzett részleteket „furcsa mód” nem tud felidézni. Vajon hogy került a szénapadlásra, vagy melyik napon érkezett Bécsbe? Jánossomorjáról indult a „menekülők útja”, amely az andai hídon vezette át a magyarokat Ausztriába. Abban az időben köztudott volt, hogy a határ menti műszaki zárak őszre már felszámolták. Ha nem így lett volna, 1956–57 fordulóján nem tudott volna kétszázezer ember elmenni az országból. Pistát is – mint oly sok sorstársát – a cserkészekről tanultak segítettek a tájékozódásban, mégis többször elbizonytalanodott, hogy a határ melyik oldalán van éppen. És ezzel kapcsolatban reflektált arra, hogy ez a történet az évek, évtizedek során a közös narratíva része lett. *Nagyon sok menekültnek a történetében benne van ez. És hát nem létezik, hogy ennyi ilyen beszögellés lett volna a határon. De valahogy ez mindenkinek a történetében, vagy a legtöbbször ott van.*

És van egy másik, a visszaemlékezésekben rendre felbukkanó toposz, amellyel itt is találkozunk: a menekülők a szovjet járőrök megvesztegetésére vodkát, pálinkát, cigarettát vittek magukkal, abban bízva, hogy egy razzia során ilyen módon megmenekülhetnek.

Ezekben a hetekben nagy volt a nemzetközi szimpátia a magyar forradalom iránt, számos nyugati országból önkéntesek érkeztek Ausztriába, hogy segítséget nyújtsanak a magyar forradalmároknak. Pista és édesanyja egy belga civillel találkozott az osztrák határ mentén, aki Bécsbe vitte őket. A rokonok várták őket, és az ő közreműködésüknek köszönhetően nem kellett táborba menniük.

Pista az interjú során többször idézte fel hangversenyekhez köthető élményeit, a zene fontos része életének. Így volt ez 1956 végén is, igaz, akkor a kimerültségtől kevésbé tudta élvezni a zenét.

Első Nyugatról szerzett benyomásainak egyike a bécsi árúbőség, amely toposz szintén rendre felbukkan más interjúkban is. Az ötvenes évek Magyarországn nemigen lehetett déligyümölcsöz vagy mosóporhoz jutni. A két ország mindennapi életének szintjén megjelenő különbség a két világ közötti különbséget szimbolizálja.

„Én nem akartam elmenni”

Tamás 1931-ben született Budapesten, jómódú polgárcsaládban. Apja ügyvéd volt, jól menő ügyvédi irodával, anyja testnevelési főiskolát végzett. Öccse 1943-ban született. A családot liberális szellem hatotta át, a nagyszülők, a szülők többször is politikai bátorságról tettek tanúságot, többek között részt vettek zsidók menekítésében is. Bár a kitelepítést sikerült elkerülniük, az ötvenes évek őket is megroppantották. A családban többször felmerült az emigrálás gondolata, de itthon maradtak, és később, amikor az események igazolták félelmeiket, már nem tudtak elmenni. Tamás az Eötvös József Gimnáziumban érettségizett 1949-ben. Korán sportolni kezdett, előbb vízipólózott, aztán a kerékpársport szerelmese lett. Származása miatt nem vették fel az egyetemre, 1950-ben elektroműszerési képesítést szerzett, majd egy ismerős professzor közbenjárására 1951-ben bejutott az egyetemre, matematika–fizika szakra. Két év múlva azonban koholt vádak alapján eltávolították onnan. Hogy a katonai szolgálatot elkerülje a Honvéd Sportegyesületbe igazolt, majd a Budapesti Híradástechnikai Gépgyárban kapott „sportolói állást”. A sportban komoly sikereket ért el, a válogatott keretnek is tagja lett, külföldi versenyeken azonban nem vehetett részt – ez is közrejátszott abban, hogy kezdett „kihátrálni” a versenysportból, és a sportújságírásban kereste a jövőjét.

Politikával alig foglalkozott, és bár tudott a változásokról, de igazi jelentőséget nem tulajdonított azoknak. Természetesen nem volt a Rákosi-rendszer híve, de tudatos ellenzéki sem volt benne, az értelmiségi forrongásról sem igen volt tudomása. A forradalmi hangulat viszont őt is magával ragadta, részt vett a 23-i tüntetéseken. Aztán október 25-én kerékpárral elindult Nyugatra. Nehéz megmondani, hogy mi motiválta ekkor, vélhetően a hirtelen „lezúdul” szabadság, a sportolót ért sérelmek és a korábbi szándék beteljesülésének a lehetősége egyszerre. De a rádióban hallott reménykeltő hírek – Magyarország talán semleges lesz – felülről visszafordították. A következő napokban a sebesültek ellátásában segített. Aztán december első hetében az ő történetében is elérkezett az a pillanat, amikor már nem maradt semmi, amiért érdemes lett volna maradni.

Október 25-én elindultam biciklivel Budapestről. Elmentem Mosonmagyaróvárig. Emlékszem, még menet közben is gondolkoztam, hogy menjek, ne menjek. Megérkeztem Mosonmagyaróvárra. A mosonmagyaróvári kerékpárklubban volt ismerősöm, elmentem hozzá, ott szálltam meg, ott aludtam. Beállítottuk a rádiót, és akkor hallottam az első beszédet, hogy Magyarország ki akar szállni a Varsói Paktumból, és mint Svájc és Ausztria, semleges akar lenni. Hát, mondom, akkor én nem megyek el. S másnap visszajöttem Budapestre. Én nem akartam elmenni, nem az volt az én célom, hogy elmenjek innen. Én akkor mentem el, mikor már vége volt mindennek, december 8-án. Amikor már lehetett látni, hogy most vége a forradalomnak.

Ugye november 4-én csattant az ostor, és akkor kiderült, hogy álom volt minden, hogy ki tudunk ugrani ebből. S akkor néztem november-decembert, jártam a városban, és figyeltem a hangulatot, beszéltem az emberekkel. [...] És éltem. Abban az időben kint volt a helye mindenkinek az utcán. És akkor december első hetében láttam, hogy ennek már vége, és akkor elhatároztam, hogy megyek. Anyámtól elbúcsúztam, az apám lenn volt Szemesen, tőle nem tudtam direkt

elbúcsúzni. Anyám azt mondta, menned kell, neked nincs itt a helyed, neked ott a helyed. És az apám is ezt mondta később, amikor beszéltem vele.

Volt egy nagyon kedves barátom, akivel együtt jártunk az iskolába, ő is Eötvös-gimnazista volt, Gyuszinak hívták, ő is azt mondta, hogy innen el kell menni. Úgy volt, hogy elindultunk, fölültünk a szombathelyi vonatra december 8-án. És ment a vonat szépen. Szombathely előtt körülbelül négy kilométerrel, szóval közvetlen Szombathely előtt, megállt a vonat a nyílt pályán. Jött a kalauz, végigment a vonaton. „Emberek – azt mondja –, aki nem idevalósi és máshova akar menni, szóval, akinek nincs határátlépési engedélye, az jobb, ha most száll le a vonatról, mert az állomáson orosz ellenőrzés van.” No és akkor a háromnegyed vonat leszállt. Képzeld el, ezeröttszáz ember leszállt, és mentek ott a mezőn, mentek nagy ívben körbe.

Nekünk Gyuszival volt egy címünk, egy szombathelyi vasutasnak a címe. Az a Gyuszinak egy ismerőse volt, aki odavalósi volt, és ott is született, szóval jól ismerte a szombathelyi körülményeket. És ahhoz kellett mennünk, megvolt a pontos címe, és az majd utasít minket, hogy merre menjünk, hogy néz ki a határ stb. És valóban úgy csináltuk, hogy estefelé értünk oda, akkor nagy ívben megkerültük Szombathelyt, a másik oldalról jöttünk be. Körülbelül tudtuk, hogy hol van az az utca, ahol ő lakik. Megtaláltuk őt, bementünk. Már akkor kijárási tilalom volt, akkor a falak mellett kellett osonni. Megtaláltuk őt, nagyon kedvesen fölvettek minket. Odaültünk a térképpel, megbeszéltük, és mondták, hogy „menjeteK mindig az erdőben, mert az erdőbe nem jönnek be az oroszok, mert félnek, hogy lelövik őket a felkelők” – ugye, mert sok puska volt a felkelőknél. Az oroszok mindig a nyílt térségben vannak, mindig a mezőkön, azokat tartják megszállva, a folyópartokon stb. „Tehát erre vigyázzatok, hogy mindig az erdőbe, soha ne menjeteK nyílt terepen.”

És akkor csatlakozott hozzánk még egy fiatal házaspár, egy öt vagy hat hónapos kisgyerekkel. A gyerekek adtak egy kis altatót, úgyhogy a gyerek szépen aludt. És akkor elindultunk így öten, a gyerekek együtt öten. És mentünk mindig az erdőben. Úgy indultunk, hogy már alkonyatkor indultunk, hogy ne nagyon lehessen látni. Ez december 9-én volt már. És akkor odaértünk egy mezőhöz. Én azt mondtam: „tudjátok mit, ne menjünk át, maradjunk itt. Amikor tők sötét lesz, akkor elindulunk abba az irányba.” Hát nem, leszavaztak: menjünk, ugyan, nincs itt senki. Mondom, akkor is ne menjünk így, hanem menjünk úgy, hogy ott volt egy kis facsoport a mező közepén. Két csoportra oszlunk, az egyik csoport elmegy a fáig, és amikor az a fánál van, akkor indul el a második csoport, és azok mennek tovább. Tehát két részletben. És akkor valóban elindultak ők, a házaspár, elértek a fáig, akkor megindultunk mi. Ők mentek tovább. És már majdnem a fánál voltunk, amikor láttunk egy csomó mozgó pontot kint a mezőn, katonaruhásokat. Na, mondom, itt vannak az oroszok. Nekünk tíz métert kellett futni, befutottunk a fák közé. Ott találtam egy lyukat az egyik fa mellett, és oda bekuporogtam, és a Gyuszi mellém. És ott kuporogtunk egy fél órát-háromnegyed órát. És akkor azt mondja a Gyuszi, hogy „te gyereK, ezek biztos nincsenek már itt”. Mondom, „Gyuszikám, hát most fél órát vagyunk itt vagy háromnegyed órát, nem mindegy? Most képzeld el, van még előttünk nyolcvan év.” Azt mondja „nem, én unom már”, és fölkel és megy ki. Már én is éppen akartam fölállni, és akkor hallom, hogy „sztoj!”, és ez a závárcsattogás. És ő még visszaszólt, hogy maradjak. És én visszakuporogtam a lyukba, a Gyuszit elvitték. Akkor volt egy világító számlapú óram, azon lehetett olyan hét óra este. És akkor ott voltam a lyukban még éjjel egy óráig. De közben szitált az eső, és lehetett olyan két-három fok. Akkor már úgy össze voltam fagyva, hogy azt mondtam, most már nem érdekel, ha az egész Vörös Hadsereg itt áll körben, akkor is fölkelek. Akkor fölkeltem, és mentem tovább.

Tők sötét volt, és szitált az eső. És akkor egyszerre csak odaértem a Pinka patakhöz. Patak? Hát az nem is patak, az egy kis folyó. És akkor mondom, no jó, ezen keresztül kell menni. Akkor levetkőztem teljesen meztelenre, mindent bekötöttem a kabátomra, a kabátomat a fejemre kötöttem a derekszíjammal, és elindultam keresztül a folyón. És jó, hogy ezt tettem, mert úszni kellett. Szóval elvesztettem a lábam alatt a talajt, és a víz lehetett olyan hét-nyolc fok. Akkor

megérkeztem a túlsó oldalra, és nem tudtam kimenni, mert a pataknek a partja olyan magas volt, hogy nem értem föl. És mentem így a part mellett, hideg volt, meg minden. A fene megette. És akkor egyszer csak egy fához értem, aminek a gyökerei lelógtak. És akkor azt mondtam, oké, most először a ruhát kell földobni. Akkor megálltam, és dobtam a ruhát, és vártam, hogy visszaesik-e vagy nem. Nem esett vissza, tehát a ruha már fönny volt. És akkor másztam föl a gyökéren. Akkor elszakadt a gyökér, visszaestem. De végül mégiscsak fölmásztam, és kitapogattam a ruhát. Akkor megtaláltam, és fölvettem a ruhát. Tudja, az olyan volt, amikor fölvettem a ruhát, mintha egy kemencébe bújtam volna az után a hideg fürdő után. Fölöltöztem, és megint mentem tovább. Akkor odaértem egy úthoz, és hallottam, hogy jön egy patruj. Egy járőr, és oroszul hallottam beszélni. Mondom, ennek a fele se tréfa, befeküdtem az árokba egész laposan. Akkor elment a patruj fölöttem, nem világítottak be az árokba. Amikor már jó messze voltak, keresztülmentem az úton. Tudtam, hogy ott van egy út, mert jól az agyamba véstem a térképet. Keresztülmentem, és akkor megint egy úthoz értem. De akkor láttam, egy pillanatra egy kicsit világos volt, hogy két őrtorony van. Akkor átmentem a két őrtorony között, mert ott fölszedték az aknákat akkor már hála Istennek – ezt megmondta nekem a vasutas. És akkor átmentem a két őrtorony között, megint mentem egy ideig, megint egy úthoz értem. Tudja úgy kellett kitapogatni, nem tudtam, hogy pontosan milyen irányba megy az út. S akkor megyek az út szélén nagyon lassan, így magam előtt a kezem, egyszer csak, bummm! – egy táblának megyek neki. Tapogatom, érzem, hogy ez egy helységjelző tábla. Akkor mentem tovább az úton, és láttam, hogy az első házban égett valami kis villany vagy gyertya, vagy mi, és akkor odamentem, és szépen bekopogtam az ablakon. És akkor azt hallottam: „Wer ist da?” Na, mondom, jó helyen járok. És mondom, hogy „magyar vagyok, most jöttem át a határon, nem tudja, hogy hova mehetek?” Azt mondja, „dehogynem, menjen tovább az úton, innen száz méterre van egy iskolaépület, egy nagy épület, ott ég a villany. Az be van rendezve a magyar menekülteknek, akik itt jönnek át.” Hát aznap éjjel csak én jöttem át azon az egész határszakaszon. Ez Eisenberg an der Pinka. Pinkavasvár magyarul. Bementem a tornaterembe, ott volt – mit tudom én – harminc ágy. Az egyikre lefeküdtem, aludtam. Jót aludtam! Jaj, de jót aludtam!

Reggel jött a zsandár, és kérdezte, hogy mi volt. És akkor mondtam, hogy átjöttem, de elfogták a másik hármat. Azt mondja, igen, itt most már nagyon kevesen jönnek át, mert ez a határ most már nagyon le van zárva. Kérdezte, hogy van-e elképzelésem, hogy mit akarok csinálni. És mondom, igen, itt vannak kedves ismerőseim, itt vannak Ausztriában, Burgenlandban. És akkor mindjárt fölhívta őket. És ők mindjárt mondták neki, hogy a Tamásnak adjon rögtön ötszáz schillinget, mi majd megadjuk magának. Menjen föl Bécsbe, és a König von Ungarn Hotelben foglalunk neki egy szobát. A zsandároktól kaptam ötszáz schillinget, nagyon kedvesek voltak, és mondták, hogy ne váltsak vonatjegyet, mondjam csak, hogy magyar menekült vagyok. Fölmentem Bécsbe. Amikor megérkeztem Bécsbe, és mondom, ötszáz schillingem van, ezt nem fogom szállodára kiadni. Hova lehet menni lakni? Ha oda megyek lakni, ahol az összes magyar menekült van, az valószínű, egy nagyon lepra hely lesz, de talán a legjobb lesz, ha elmegyek a rendőrségre, mert biztos van ott egy fogda vagy valami, ahol lehet aludni. És akkor kiszálltam a Südbanhofon, és kérdeztem, hogy hol van itt a rendőrség. És azt mondták, hogy a Taubstummengasséban. Megkerestem az állomást. Bemegyek a rendőrségre, mondom, van itt fogda? Azt mondja, van. Mondom, hol? Azt mondja, ott lent. Megyek le, és egy öreg börtönőr volt, egy harcsabajuszú, olyan volt, mint A denevérben a foglár. Mondom, aludhatnék-e én itt egy nap? Azt mondja, tőlem nyugodtan, de azért menjen föl a detektívirodába a második emeletre, és azoktól kérjen engedélyt. Fölmegyek a detektívirodába, mondom, megengedik, hogy itt aludjak? Hát, azt mondja, aludhat itt, ha akar, de hát magyarok vannak a Rothschild-Spitalban. Nézze meg, és ha az nem felel meg, akkor jöjjön vissza ide. Mondom, jó. Elmentem. Kész borzalom volt, ott a padokon aludtak, az asztalokon, az asztal alatt, minden tele volt magyarokkal. Mondom, nem, itt nem akarok aludni. Visszamentem a fogdába, mondom a börtönőrnek, annak a harcsabajuszosnak,

hogy nincs véletlenül egy borotvója? Mert már akkor három napja nem borotválkoztam, ilyen borostás voltam. Azt mondja nekem, hogy nincs, de tudja mit? Menjen itt ki, most karácsony előtti vásár van, itt van a kiállítási csarnok. Menjen be ott a kiállítási csarnokba a B-bejáratnál, ott a Philips Shave-nek van egy standja, és ők biztos adnak magának egy borotvát. Nagyon jó, bemegyek a B-bejáratnál, ott van a Philips Shave, mondom, meg kéne borotválkoznom, ne haragudjanak, magyar menekült vagyok. Volt egy nagyon nagy forgószínpad, fölültettek oda. A hangszóró megszólalt, ugye a Philips Shave a világmárka, egy húzás jobbra, egy húzás balra, a legerősebb szakállt is rögtön leszedi, és pillanatok alatt körbeálltak. Én forogtam, és a pofa borotvált. Akkor mentem vissza a fogdába. Ez volt az első éjszakám Bécsben.

Emlékszem, elmentem a pályaudvarra, és az ötszáz schillingemből vettem egy kiló banánt és vettem egy Coca-Colát, tudja, mert erre a kettőre vágytam. Már akkor a coláról annyit hallottam. És akkor azt mondtam, hogy na, jó, ezt nem itt fogom meginni, mert ez egy nagyon profán dolog, majd leülök a Donaukanalon szépen egy padra, kényelmesen, meghámozom a banánt, kinyitom a colámat. A banánba élvezettel beleharaptam, és az első korty Coca-Cola, mondom te jó isten, ezt a ronda lötyty zagyvaságot? Olyan mérges lettem, hogy bevégtam a coca-colás üveget Coca-Colával együtt a Duna közepébe. Nagy csalódás volt. De a banánt örömmel megetttem.

Tamás mindössze néhány napot töltött Bécsben, rokoni segítséggel Svájcba ment, a karácsonyt már Lausanne-ban töltötte. Néhány évig az egyetemen dolgozott, majd a hatvanas évek elejétől nyugdíjba vonulásáig számítógépekkel foglalkozott, saját vállalatot alapított. Magyar nő volt a felesége, három gyermekük született. A kilencvenes évek elején kárptólási jegyekért visszavásárolta a család korábbi szülőjét, hogy újból felvirágoztassa azt. Hazatelepült, elismert borász lett.

Tamás számára is határkő a szovjet csapatok bevonulása. Mégsem indult útnak rögtön utána, reménykedett, hogy mégiscsak kialakulhat valamiféle demokratikus rendszer. Ám egy-két hét elteltével bizonyossá vált, hogy számára nincs miért Magyarországon maradni. Egyedül döntötte el, hogy emigrál, de elhatározásában támogatták szülei, és egyik barátja pedig csatlakozott hozzá. Az interjú során nem boncolgatta elmenetele motivációit, elbeszélése szerint magától értetődő, szükségszerű és jó döntést hozott.

Néhány fős alkalmi csoport indult útnak Szombathelyről, de csak Tamásnak sikerült átjutni Ausztriába. Kalandos útja volt, élénk, filmszerű képeket idézett fel. A Pinka folyó maga a határ, vasfüggöny nélkül is elválasztja egymástól a két országot. Az időjárástól, a víz-állástól függően az átkelés lehetett egyszerű gyaloglás, de akár komoly fizikai erőfeszítés is. 1956 novemberében-decemberében magas volt a víz a mederben. Át kellett úszni a jég hideg vízben. Ahhoz, hogy át tudjon kelni az új világba, komoly fizikai erőnlétre volt szüksége. A két part közötti utazás itt az új életbe való átmenet metaforája. Az átkelést, ahogy megküzdött a szabadságért, érzékletesen mesélte el, szavai mögül büszkeség hallatszik ki.

Pista és Tamás – sikeres életúttal a hátuk mögött – magabiztosan, könnyed stílusban, humorral átszőve idézték fel menekülésük történetét. Sok év távlatából nyilván megszépültek az emlékek, ha voltak is problémák, ezekről alig tudunk meg valamit. Andrea narratívája sem nélkülözi a humort, de az ő története nem csak a sikerről szól. Még fél évszázad távlatából is él benne az aggodalom, a félelem emléke.

Ebben a három narratívában nyilvánvalóan vannak már sokszor felidézett emlékek, és olyanok is, amelyek csak ebben a szituációban születhettek meg. Láttuk, bizonyos élmények a feledés homályába vesztek, mások viszont szinte megelevenedtek az emlékezés során. A felidézés módja viszont mindhárom esetben olyan magával ragadó, hogy az olvasó azt érezheti, hogy az interjúalanyok szinte újból átélték ezeket a fontos eseményeket.

És a menekülés szempontjából a legfontosabb közös elem, hogy mindhárom visszaemlékező szerencsésen eljutott a határ túloldalára, és így elkezdődhetett az új életük. És évtizedek múltán, az 1989-es rendszerváltást követően visszatértek, és újból Magyarországon élnek.